

УДК 336.01

**ПОСИЛЕННЯ РОЛІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
КАПІТАЛУ У СТРУКТУРІ СКЛАДОВИХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙНОГО
ЗРОСТАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
(НА ПРИКЛАДІ ВІТЧИЗНЯНИХ
МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ)**

Галина Нагорняк

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Тернопіль, Україна*

Резюме. Досліджено значення інтелектуального капіталу в структурі складових забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного зростання суб'єктів господарювання (на прикладі вітчизняних машинобудівних підприємств), а також його трактування у працях зарубіжних та вітчизняних учених. Досліджено сутність інтелектуального капіталу та його складових. Зміст інтелектуального капіталу як економічної категорії більшість вчених визначають як систему відносин різних економічних суб'єктів щодо раціонального стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки для конкурентоспроможного виробництва конкретних товарів, послуг, отримання доходу, підвищення життєвого рівня працівників, вирішення проблеми нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів. Обґрунтовано необхідність вивчення усіх складових інтелектуального капіталу підприємства, що залучені у процесах його створення та використання. Розкрито економічну сутність процесу розвитку інтелектуального капіталу у взаємозв'язку з іншими його складовими. Визначено основні складові категорії «інтелектуальний капітал». Розглянуто проблемні аспекти складових інтелектуального капіталу підприємства. Визначено особливості та основні характеристики інтелектуальних ресурсів підприємства. Запропоновано власне трактування інтелектуального капіталу підприємства. Обґрунтовано важливість інтелектуального капіталу в структурі складових забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного зростання вітчизняних машинобудівних підприємств. Розглянуто проблеми формування, накопичення та збереження інтелектуального капіталу вітчизняних машинобудівних підприємств. Визначено загальні тенденції формування, накопичення та використання інтелектуального капіталу в структурі забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного зростання підприємств галузі. Окреслено перспективні напрямки розвитку інтелектуального капіталу підприємств машинобудівного комплексу України. Виявлено глобальний (загальнодержавний рівень) характер структурних проблем і чинників, що стримують розвиток підприємств машинобудівного комплексу.

Ключові слова: капітал, інтелектуальний капітал, складові інтелектуального капіталу, інтелектуальні ресурси, інтелектуальна діяльність, інтелектуальна власність, нематеріальні активи, людський капітал, структурний капітал, клієнтський капітал, інновації, інноваційне зростання, конкурентоспроможність, економіка знань, машинобудівне підприємство.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.05.047

Отримано 16.09.2019

UDC 336.01

STRENGTHENING OF THE INTELLECTUAL CAPITAL ROLE IN THE STRUCTURE OF COMPONENTS PROVIDING COMPETITIVENESS AND INNOVATIVE GROWTH OF BUSINESS ENTITY (ON THE EXAMPLE OF DOMESTIC MACHINE-BUILDING ENTERPRISES)

Halyna Nahorniak

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, Ukraine

Summary. *The value of intellectual capital in the structure of competitiveness providing components and innovative increase of business entity (on the example of domestic machine-building enterprises), as well as its interpretation in the papers of foreign and national scientists are investigated in this paper. Essence of intellectual capital and its components is studied. Most scientists determine the contents of intellectual capital as an economic category of the system of different economic entities relationships with regard to its firm rational reproduction on the basis of progressive development of science for the competitive production of certain goods, services, income generation, increase of the workers life standards, solution of the problem concerning the unevenness of the world and regional development on the basis of the personalized economic interests of entities. The need to study all the components of the enterprise intellectual capital involved in the processes of its creation and use is substantiated. The economic essence of the process of intellectual capital development is revealed in interrelation with its other components. Basic components of the «intellectual capital» category are determined. The challenging aspects of the enterprise intellectual capital components are considered. Peculiarities and main characteristic features of the enterprise intellectual are determined. Own interpretation of the enterprise intellectual capital is proposed. The importance of intellectual capital in the structure of the competitiveness providing components and innovative growth of domestic machine-building enterprises is substantiated. The problems of forming, accumulation and maintenance of intellectual capital of domestic machine-building enterprises are considered. The general tendencies of forming, accumulation and use of intellectual capital in the competitiveness providing structure and innovative increase of the industry enterprises are defined. Perspective directions of the intellectual capital development of Ukraine machine-building complex are depicted. The global (nation-wide) character of the structural problems and factors that hinder development of machine-building complex enterprises are revealed.*

Key words: *capital, intellectual capital, intellectual capital components, intellectual resources, intellectual property, intangible assets, human capital, structural capital, client capital, innovations, innovative increase, competitiveness, knowledge economy, machine-building enterprise, intellectual activity.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.05.047

Received 16.09.2019

Вступ. Гуманістичні концепції в управлінні підприємствами, що виникли на початку минулого століття, які успішно еволюціонували на сьогодні у теорію соціально й економічно відповідального управління, поклали початок принципово новому погляду на наукові підходи до адміністрування ресурсів, якими може володіти або володіє суб'єкт господарювання. Зсув наукового ракурсу дозволив переосмислити на практиці роль і значущість кадрових ресурсів для розвитку та конкурентоспроможності підприємств. Якщо раніше було прийнято вважати, що первинним ресурсом, вкрай необхідним для функціонування бізнес-моделі підприємства, є фінансовий і фізичний капітал, то на сьогодні дійсна цінність підприємства – це людські ресурси, які за допомогою своїх компетенцій (сукупності знань, умінь, навичок, а також інших здібностей) формують інтелектуальний капітал. Але абсолютно невірним буде вважати, що значущість людських ресурсів, і в першу чергу знань, якими володіє персонал організації, була усвідомлена науковим співтовариством лише відносно недавно.

Проблема полягає в тому, що інвестиції у розвиток персоналу (підвищення його компетентнісного рівня) або недостатні, або не враховують того, що між потребами розвитку працівників і потребами розвитку підприємства повинна мати місце узгодженість особистісних й організаційних інтересів. Враховуючи, що економіка майбутнього – це когнітивна (знаннева) економіка, яка вимагає адекватного кадрового забезпечення, важливості ефективного управління розвитком професійних компетенцій персоналу підприємства з метою підвищення вартості інтелектуального капіталу (який, по суті, і є джерело конкурентних переваг, тобто ключових характеристик бізнес-моделі) стає, безумовно, важливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних засад поняття «інтелектуальний капітал» зробили закордонні вчені, а саме: М. Армстронг, Д. Белл, Е. Брукінг, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінсон, Д. Клейн, Х. Макдональд, М. Мелоун, Л. Прусак, П. Салліван, К. Свейбі, Т. Стюарт. Питання інтелектуального капіталу досліджували такі науковці, як В. Базилевич, М. Бендиков, О. Бервено, О. Бутнік-Сіверський, Н. Гавкалова, В. Геєць, Е. Джамай, В. Зінов, В. Іноземцев, О. Кендюхов, С. Легенчук, Б. Леонтьєв, О. Малишко, Н. Маркова, О. Стрижак, П. Цибульов, А. Чухно.

Метою дослідження є аналізування наявних досліджень сутності інтелектуального капіталу та його основних складових, визначення поняття інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства, а також розроблення науково-обґрунтованих механізмів максимізації вартості інтелектуального капіталу сучасних підприємств машинобудування.

Постановка завдання. Інноваційний розвиток – одна з важливих складових економічної динаміки держави. Практично всі країни змагаються за лідерство на світових ринках і це суперництво, як правило, пов'язане з інноваціями. Об'єктивна необхідність застосування інновацій в усіх сферах життєдіяльності світової спільноти викликана реаліями ХХІ ст.: інформатизацією всіх сфер життя, стрімким процесом оновлення знань, глобалізацією економіки, гуманітаризацією суспільства, інтеграційними процесами в економіці. До середини минулого століття швидкість глобального соціально-економічного розвитку була зумовлена впливом науково-технічного прогресу (основного результату когнітивної активності суспільства), але існували й обмежуючі фактори (серед таких обмежуючих факторів варто особливо відзначити такі: сегрегація й експлуатація окремих націй (рас); вилучення з економічного обміну ряду країн; економічна, технологічна, політична та соціальна автотрофність окремих національних держав тощо). І лише з формуванням загального ринкового простору й усуненням галузевих й інших кордонів науково-технічний прогрес суттєво стимулював глобальний соціально-економічний розвиток. Цінності особистості (громадянина та людини) стали домінуючими, у тому числі їх декларативно підтримували не лише демократичні, але й тоталітарні держави (прикладом був СРСР). Тому на даний момент дослідження ми чітко розуміємо, що стратегічний (або критично важливий) ресурс – це людський ресурс і в цілому інтелектуальний капітал підприємства, який (на відміну від фінансового та фізичного капіталів) не підкоряється законам простого та розширеного відтворення, оскільки:

- формування інтелектуального капіталу багато у чому залежить від розвиненості професійних компетенцій персоналу підприємств;
- професійні компетенції персоналу підприємства – це не лише знання, уміння, навички та інші здібності працівників, але й їх мотивація;
- мотивація працівників до підвищення свого компетентнісного рівня зумовлена внутрішніми поглядами індивіду, які можуть суперечити цільовим орієнтирам розвитку підприємства (в міру об'єктивних і суб'єктивних причин).

В умовах сучасної інформаційної економіки однією з наймогутніших рушійних сил розвитку цивілізації є творча діяльність людини. Від обсягу накопичених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації залежать ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес. Світовий досвід підтверджує ефективність інноваційної моделі розвитку на основі використання результатів інтелектуальної діяльності. Науковці, підприємці, менеджери, фінансисти, висококваліфіковані інженери та інші фахівці, зайняті у сфері високих технологій, поширення інформації та нових знань, – це нова інтелектуальна еліта, яка і є основним суспільним багатством розвинених країн. Адже саме вони формують середній клас, який є основою соціальної стабільності та рушієм прогресу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання: розкрити сутність інтелектуального капіталу та його складових; визначити роль інтелектуального капіталу в структурі складових забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного зростання вітчизняних машинобудівних підприємств. Для вирішення поставлених завдань було використано такі методи: аналіз, синтез, узагальнення, індукція, аналогія, моделювання, системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Загальна тенденція розвитку інноваційних економік, що знаходяться під впливом інформаційної революції, характеризується новим співвідношенням між людським і фізичним капіталом, за яким людський капітал стає пріоритетом в економічному розвитку. Згідно з розрахунками Всесвітнього банку в складі національного багатства США виробничі фонди (споруди та приміщення, машини й обладнання) становлять усього 19%, природні ресурси – 5%, людський капітал – 76%. У Західній Європі відповідні показники дорівнюють 23,3% і 74%; у Росії – 10,40% і 50% [1, с. 244].

Вважаємо, що сутність інтелектуального капіталу як економічної категорії визначається як система відносин різних економічних суб'єктів щодо раціонального стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки для конкурентоспроможного виробництва конкретних товарів, послуг, доходу, підвищення життєвого рівня працівників, вирішення проблеми нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів. Інтелектуальному капіталу властивий вищий ступінь розвитку порівняно з уже відомими функціональними формами капіталу, критерієм якого є стійкіший рівень економічного зростання суспільства, ефективності його структур. Світовий досвід показує, що життєвий рівень усіх верств населення, загальна соціально-економічна ситуація в країні визначаються мірою освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей. Лише інтелектуально багате суспільство є гарантом високого рівня життя народу та процвітання держави навіть за відсутності енергоносіїв, корисних копалин та інших дарувань природи. Ні багатства надр, ні родючі землі, ні ідеальний клімат, ні туристична принадність не в змозі зрівнятися за могутністю та суспільною значущістю з потенціалом людського розуму.

Існує безліч трактувань терміна «інтелектуальний капітал» різними авторами. Загалом сутність інтелектуального капіталу як економічної категорії більшість учених визначають як систему відносин різних економічних суб'єктів щодо раціонального стійкого його відтворення на основі прогресивного розвитку науки для конкурентоспроможного виробництва конкретних товарів, послуг, отримання доходу, підвищення життєвого рівня працівників, вирішення проблеми нерівномірності світового та регіонального розвитку на основі персоніфікованих економічних інтересів суб'єктів. Інтелектуальному капіталу властивий вищий ступінь розвитку порівняно з уже

відомими функціональними формами капіталу, критерієм якого є стійкіший рівень економічного зростання суспільства, ефективності його структур.

Інтелектуальний капітал (від лат. «intellectualis capitalis» – «розумовий, головний», «головні пізнання») – це один із різновидів капіталу, що має відповідні ознаки капіталу і водночас відтворює характерні лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку й особливості. Він має надзвичайно складну сутність та багатовекторність, що визначається механізмом його функціонування. Інтелектуальний капітал – поняття, що набагато ширше, ніж поняття «інтелектуальна власність» і «нематеріальні активи», до того ж це поняття більш економічне, ніж правове або бухгалтерське. Інтелектуальний капітал – це, перш за все, люди та знання, якими вони володіють, а також їх навички і все те, що допомагає ефективно використовувати знання та навички; збірне поняття для визначення нематеріальних цінностей, що об'єктивно підвищують ринкову вартість компанії. У цьому значенні інтелектуальний капітал включає кваліфіковану, об'єднану разом робочу силу та контракти з провідними спеціалістами (людський капітал); інтелектуальну власність, інформаційні ресурси, локальні мережі (організаційний капітал); відносини з клієнтами, широко відомі товарні знаки тощо (клієнтський капітал) [11, с. 116].

Функціонування та розвиток сучасних організацій (зокрема підприємницьких і корпоративних структур, які ми надалі будемо поєднувати загальним поняттям «суб'єкти господарювання») залежить від певних умов і поєднується сукупністю факторів зовнішнього, а також внутрішнього середовищ. Серед ключових умов розвитку суб'єктів господарювання важливими, на думку більшості дослідників, є:

- оптимальне інституційно-правове середовище та державне сприяння інноваціям;
- вільна конкуренція на ринках, що забезпечує достатній споживчий попит;
- активна позиція наукового-освітнього сектора в технологічній трансферт.

Відповідно, фактори внутрішнього середовища, які будуть забезпечувати стратегічно стійкий і конкурентоспроможний розвиток сучасних організацій, повинні забезпечувати доступність ринків, відсутність адміністративних й інших бар'єрів, політичну та соціальну стабільність, свободу легітимного підприємництва. Фактори внутрішнього середовища розвитку організацій зазвичай прямо асоційовані з факторами відтворення (капітал, праця, природні ресурси, інформаційні ресурси, підприємницький талант). Уміння підприємця або керівного ланки (менеджменту) організації ефективно перетворювати фактори відтворення в економічні вигоди зазвичай прийнято розуміти як стратегічний потенціал, який формує інтелектуальний капітал суб'єкта господарювання й використовується організацією для створення інтелектуальних активів й отримання економічних, а також неекономічних вигод, недоступних конкурентам [14].

Враховуючи високу значущість когнітивної складової бізнесу пропонується детальніше досліджувати сутність і трактування поняття «інтелектуальний капітал» суб'єктів господарювання (сучасних комерційних організацій, які здійснюють свою діяльність у виробничо-промисловому або сервісно-торговельному секторі національної економіки). Розуміння сутності та ролі інтелектуального капіталу підприємства у відтворювальних процесах повинно стати основою для формування нової парадигми управління вітчизняними суб'єктами господарювання – менеджменту знань. Її важливість визначається практикою багатьох процвітаючих компаній світу: за оцінками фахівців, у середньому 80% їх ринкової вартості забезпечують нематеріальні активи та корпоративні знання, а 95% біржової вартості високотехнологічних організацій припадають на нематеріальні активи [12, с. 91].

П. Друкер упевнений, що капіталізм поступається дорогою «суспільству знань», капітал як головний засіб економіки змінюється знаннями [13, с. 526]. Швидкий

розвиток останніми десятиліттями у країнах-лідерах світового господарства економісти та соціологи вважають ознакою появи нового сектора (сегмента) економіки, який поступово стає домінуючим [13, с. 96]. Загальновизнаною стала думка про те, що сьогодні тільки через знання можна розвивати економіку, здатну бути конкурентоспроможною та забезпечувати сучасний рівень життя населення. Це стосується економіки всіх рівнів – підприємств, галузей, регіонів, країн [12, с. 66]. Парадигма знань стає основним способом їх поступального розвитку. Концепція економіки знань стає основною теоретичною базою політики економічного зростання. Сутність економіки знань – це інновації на основі знань, тобто фундаментального показника якості інтелектуального капіталу.

Отже, інтелектуальний капітал відіграє вагомую роль у забезпеченні конкурентоспроможності й окремого господарюючого суб'єкта (організації) [15]. Питання оцінювання інтелектуального капіталу на макроекономічному рівні зберігають свою актуальність і дискусійність, незважаючи на розвиток і постійне вдосконалювання науково-методичної бази. Але перш, ніж ми перейдемо до огляду методик оцінювання інтелектуального капіталу, доцільно визначитися з теоретичним трактуванням цього поняття. В українському науковому середовищі переважно домінує вартісний підхід, згідно з яким інтелектуальний капітал розуміється як:

- вартість інтелектуальних (знання, уміння, навички) і нематеріальних активів (патенти, об'єкти права інтелектуальної власності, ділова репутація);
- вартісне вираження кадрового капіталу й інтелектуальної власності господарюючого суб'єкта;
- фінансові відносини з приводу формування та використання знань, інтелектуальних здібностей персоналу, що дозволяє суб'єкту господарювання отримувати економічні вигоди.

Це найпоширеніші визначення теоретичного трактування поняття «інтелектуальний капітал». Однак представлений вище перелік визначень не є вичерпним, оскільки у працях українських учених і дослідників можна знайти безліч схожих за змістом, але різних за лінгвістичною сутністю дефініцій «інтелектуальний капітал». Закордонні дослідники й учені, не відкидаючи вартісну концепцію інтелектуального капіталу, акцентують більше уваги на ціннісній складовій цього поняття. Зокрема під інтелектуальним капіталом з цієї точки зору пропонується розуміти [16]:

- знання, уміння та навички персоналу господарюючого суб'єкта, цінність яких полягає в умінні максимізувати прибуток;
- нефінансову цінність і прихований стратегічний ресурс розвитку суб'єкта господарювання;
- інтелектуальну діяльність, ціннісні результати якої здатні принести прямі або непрямі економічні вигоди у сьогоденні та майбутньому.

Існують й інші точки зору на сутність поняття «інтелектуальний капітал». Наприклад, можна зустріти функціональний, ринковий, факторний підходи до трактування розглянутого поняття. Але безумовним залишається одне – основним джерелом формування інтелектуального капіталу є знання, уміння та навички, якими є люди (як кадровий ресурс). Експлуатація ж цих знань, умінь і навичок дозволяє суб'єкту господарювання отримувати додаткові або недоступні конкурентам вигоди, тобто максимізувати доходи та прибуток.

Іншими словами, інтелектуальний капітал можна також розглядати з позиції ресурсної теорії фірми, у якій здатність фірми максимізувати вигоди, недоступні конкурентам, прямо взаємозалежна з наявністю унікальних (відмінних) ключових компетенцій. Ключові компетенції і є ті необхідні знання, трансформовані в уміння та навички управлінського й операційного персоналу, які забезпечують і досягнення поставлених цілей функціонування та розвитку господарюючого суб'єкта, і максимізацію економічних й інших вигод, у тому числі недоступних конкурентам [17].

Звідси випливає, що знання є ресурсом, який формує інтелектуальний капітал, необхідний для стійкого та конкурентоспроможного розвитку суб'єкта господарювання. Враховуючи, що знання являють собою нематеріальний ресурс, відповідно інтелектуальний капітал необхідно розуміти як сукупність усіх активів і зобов'язань, які не мають інваріантного грошового (вартісного) вираження, а також усіх активів і зобов'язань, що були сформовані за рахунок інтенсивної експлуатації знаннєвих ресурсів. Ці активи та зобов'язання можуть повністю або частково контролюватися суб'єктом господарювання, але при цьому обов'язково беруть участь у формуванні цінності (вигод), недоступних конкурентам, і базуються на специфічному знаннєвому ресурсі, яким володіє організація, і цей знаннєвий ресурс визначає структуру інтелектуального капіталу (рис. 1).

І одночасно з цим необхідно відразу ж відзначити, що визначення компонентів, які формують інтелектуальний капітал, є найбільш дискусійним моментом. Серед ключових компонентів прийнято виділяти, наприклад, такі:

- техніко-структурну, кадрову, інноваційну, інфраструктурну компоненти;
- лише людську або кадрову та структурну компоненти;
- відносницьку (клієнтську), людську та структурну компоненти.

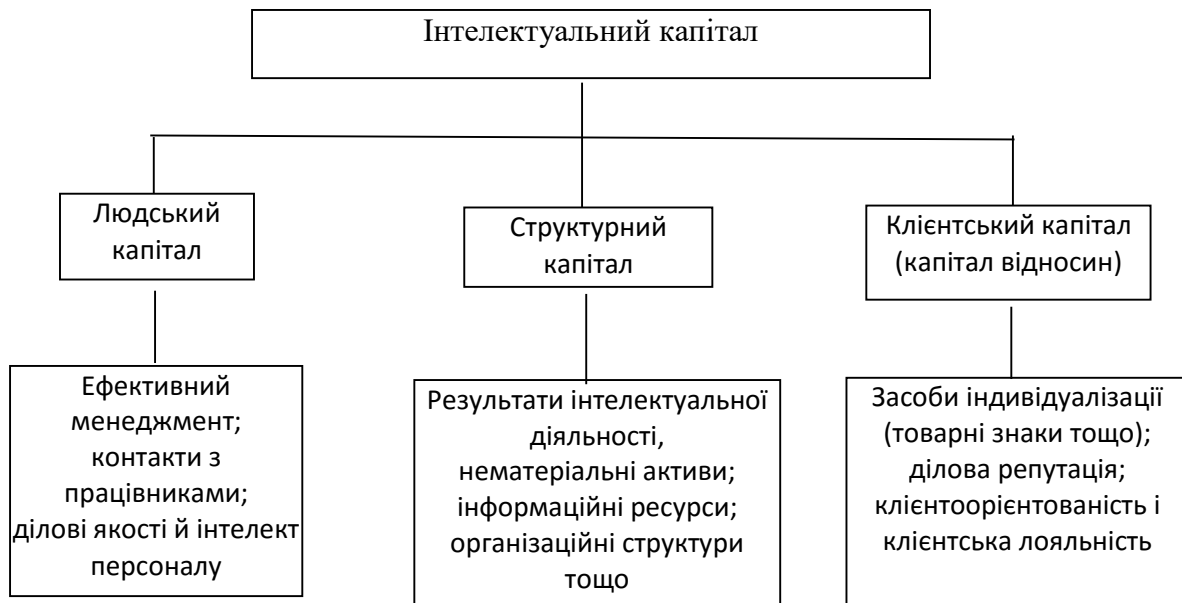

Рисунок 1. Структура інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання (організацій) (складено автором)

Figure 1. The structure of the intellectual capital of economic entity (organizations) (composed by the author)

У структурну компоненту зазвичай прийнято включати сукупність активів і зобов'язань, що визначають бізнес-модель розвитку суб'єкта господарювання. У компоненту відносин (або клієнтську) прийнято включати сукупність організаційних

внутрішніх і зовнішніх зв'язків, що визначають взаємодію суб'єкта господарювання з персоналом, контрагентами та стейкхолдерами на основі стратегії розвитку, що визначає бізнес-модель.

У свою чергу, людська компонента представлена кадровими ресурсами суб'єкта господарювання, які є носіями знань, умінь і навичок, необхідних для діяльності організації, налагодження зовнішніх взаємозв'язків, формування активів і зобов'язань, що визначають бізнес-модель суб'єкта господарювання. Варто відзначити, що при визначенні вартості інтелектуального капіталу на практиці, як правило, виникають проблеми з оцінюванням компоненти відносин та кадрової компоненти, оскільки тут необхідно врахувати безліч факторів. Наприклад, якщо оцінювати компоненту відносин з позиції витратного або дохідного підходу, то ймовірно (враховуючи у першому випадку трансакційні витрати, а в другому випадку – доходи, сформовані за рахунок міжфірмової кооперації), то можна отримати відносно достовірне оцінювання вартості цих компонентів. Але досить складно оцінювати компоненту відносин з позиції ринкового підходу. Водночас, практика оцінювальної діяльності, яка склалася в Україні, вимагає використання трьох підходів (дохідного, витратного та ринкового) для визначення обґрунтованої вартості якого-небудь об'єкта оцінювання (у тому числі й компонентів, що його формують).

Аналогічна проблема виникає й при оцінюванні людської або кадрової компоненти інтелектуального капіталу з використанням традиційних методів, що ґрунтуються на витратному, дохідному та ринковому підходах до здійснення оцінювальних процедур. Тому ми вважаємо за доцільне уточнити поняття «інтелектуальний капітал», але попередньо визначити його структурні компоненти, оскільки це надалі буде визначати методичну базу оцінювання вартості цього капіталу. Відповідно, на даному етапі ми можемо попередньо стверджувати, що інтелектуальний капітал – це критично необхідний вид капіталу сучасних організацій, який поряд з фінансовим і фізичним капіталом формує можливості до сталого розвитку з максимізацією економічних вигод суб'єкта господарювання, недоступних конкурентам. Інтелектуальний капітал визначає оптимальність, раціональність й інтенсивність використання інших видів капіталу (фінансового та фізичного).

Саме поняття «інтелектуальний капітал» найчастіше помилково використовується як синонім таких понять, як «нематеріальні активи», «інтелектуальна власність». Багато авторських концепцій визначають істотні відмінності між цими поняттями. Поняття «інтелектуальний капітал» використовується в основному менеджерами компанії при управлінні компанією, «інтелектуальна власність» – юристами, «нематеріальні активи» – бухгалтерами. Дані поняття стали часто використовуватися оцінювачами через необхідність визначення їх вартості. Це є підставою визначення співвідношення цих понять на основі українського та закордонного законодавств. І в українській, і в міжнародній практиці поняття інтелектуального капіталу є ширшим, ніж інтелектуальна власність і нематеріальні активи.

Оскільки промисловий комплекс України є пріоритетною сферою національної економіки, то саме від нього залежить її конкурентоспроможність та соціальний рівень життя нації. Галузева структура промисловості України свідчить, що пріоритетними галузями вітчизняної переробної промисловості є металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, машинобудування та харчова промисловість. У машинобудуванні упродовж останніх п'яти років випуск продукції зменшився, у тому числі на підприємствах з випуску машин та устаткування для сільського й лісового господарства, добувної промисловості та будівництва, контрольно-вимірювальних

приладів, апаратури для радіо, телебачення та зв'язку, електричних машин та устаткування, автомобільного транспорту, механічного устаткування. Однак позитивною тенденцією є збільшення обсягів продукції у виробництві машин та устаткування для металургії, залізничного рухомого складу.

Серед усієї продукції машинобудування можна виділити три найбільші групи, а саме: важке машинобудування, сільськогосподарське машинобудування та автомобілебудування. Згідно з офіційною статистикою в машинобудуванні слід виділяти шість підгалузей, а саме: залізничне машинобудування; виробництво літаків, космічних апаратів та суден; автомобілебудівна промисловість; виробництво машин і устаткування; виробництво електричного устаткування; виробництво електронної та оптичної продукції. Не зважаючи на існування незначних позитивних тенденцій розвитку машинобудування в Україні мають місце невирішені проблеми, що стримують зростання конкурентоспроможності. Проведене автором дослідження дозволило виявити глобальний (загальнодержавний рівень) характер структурних проблем і чинників, що стримують розвиток підприємств машинобудівного комплексу. Автором запропонована класифікація факторів за напрямками дії:

- технологічний – значна питома вага морально та фізично застарілого обладнання; низький рівень продуктивності устаткування;
- інвестиційний – дефіцит інвестиційних ресурсів, зумовлений низьким рівнем рентабельності та інвестиційної привабливості;
- управлінський – невідповідність рівня менеджменту якості вимогам світових стандартів; дефіцит висококваліфікованих кадрів;
- інституційний – високий рівень несанкціонованих дій з боку третіх осіб (рейдерство, ініціація банкрутства тощо).

Висновки. Знання – це найважливіший компонент когнітивного потенціалу персоналу підприємств. І цей компонент формує не лише професійні компетенції, але й інтелектуальний капітал підприємства, який забезпечує останньому стійкі переваги у діяльності, що дозволяють отримувати та максимізувати економічні, а також інші вигоди (тобто розбудовуватися стрімко та конкурентоспроможно). Інтелектуальний капітал є результатом когнітивної активності персоналу, менеджменту й/або підприємця. Володіння інтелектуальним капіталом формує на підприємстві здібності, з урахуванням яких останнє може активно освоювати можливості, що відкриваються у зовнішньому середовищі, а також максимізувати економічні й інші вигоди, недоступні конкурентам. Отже, інтелектуальний капітал – це не лише ресурс, але й цінність, яка дозволяє підприємству стійко розбудовуватися, демонструючи при цьому збалансоване економічне зростання.

Відтворювальні процеси в економіці України можливі лише на основі інноваційно-технологічного розвитку виробництв машинобудівної продукції. При цьому, внутрішнє виробництво на основі повного інноваційного циклу забезпечує зростання майнової та інтелектуальної складових національного багатства країни. Інноваційні продукти випускаються з використанням машин і устаткування, що поставляється машинобудуванням, для чого необхідна тісна взаємодія між виробниками машин і споживачами галузі. Нові виробничі технології розробляють компанії на основі ключових «забезпечуючих» технологій спільно з виробниками обладнання та постачальниками необхідних матеріалів. Займаючи в даному випадку верхні сегменти ланцюжків доданої вартості, машинобудування забезпечує виробничими ноу-хау замовників, що знаходяться на нижніх рівнях таких ланцюжків. При цьому широке використання в економіці цих ноу-хау потребує машинобудівних підприємств, які розробляють специфічні вирішення для певних галузей або навіть конкретних компаній. Ефективність виробничої діяльності в галузях машинобудівної промисловості повністю

визначається впливом інноваційного фактора, причому інноваційно насичені інвестиції в галузях визначають рівень конкурентоспроможності вітчизняної машинобудівної продукції та виробництва. Машинобудівна галузь є стратегічно важливою для економіки країни, оскільки забезпечує оновлення, модернізацію та розвиток усіх без винятку галузей народного господарства. Разом з тим, вона являє собою складний комплекс різнопрофільних підприємств, що потребують різних підходів та інструментів стратегічного управління й ринкового позиціонування.

Conclusions. The carried out investigation makes it possible to come to the following conclusions. Knowledge is an essential component of the cognitive capacity of enterprise staff. And this component forms not only professional competencies, but also the enterprise intellectual capital, which provides the latter with everlasting advantages in the activity, allowing to receive and maximize economic as well as other benefits (i. e. to develop rapidly and competitively). Intellectual capital is the result of the cognitive activity of staff, management and/or entrepreneur. Ownership of intellectual capital generates at the enterprise capabilities, their taking into account enables the latter to develop opportunities that are opened in the external environment, as well as maximize economic and other benefits inaccessible to competitors. Thus, intellectual capital is not only a resource but also a value that enables an enterprise to develop steadily, while demonstrating balanced economic growth.

Reproductive processes in the economy of Ukraine are possible only on the basis of innovative technological development of machine-building products. At the same time, domestic production on the basis of full innovation cycle provides property growth and intellectual components of the country national wealth. Innovative products are manufactured using machinery and equipment supplied by the engineering industry, which requires close interaction between machine manufacturers and consuming industries. New production technologies are being developed by companies based on key «enabling» technologies in conjunction with equipment manufacturers and suppliers of necessary materials. Occupying in this case the upper segments of value chains, mechanical engineering provides manufacturing know-how for customers located at the lower levels of such chains. At the same time, widespread use of these know-how in the economy requires engineering companies that develop specific solutions for specific industries or even specific companies. The efficiency of production activity in the machine-building industry branches is completely determined by the influence of the innovation factor, and the innovation-rich investments in industries determine the level of competitiveness of domestic machine-building products and industries. Mechanical engineering industry is of strategic importance for the country economy as it provides for the upgrade, modernization and development of all sectors of the economy without exception. At the same time, it is a complex of diverse businesses that requires different approaches and tools for strategic management and market positioning.

Список використаної літератури

1. Багузін С. Неявний капітал: наявність, структура й оцінка. Стратегічний менеджмент. 2014. № 4. С. 242–256.
2. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии. СПб.: Питер, 2001. 287 с.
3. Бутнік-Сіверський О. Интеллектуальный капитал (теоретичний аспект). Интеллектуальный капитал. 2002. № 1. С. 16–27.
4. Эскиндаров М. Развитие корпоративных отношений в современной российской экономике. М.: Республика. 1999. 188 с.
5. Иноземцев В. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире. М.: Academia, 1998. 640 с.
6. Кендюхов О. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.04. Донецьк, 2007. 31 с.

7. Леонтьев Б. Цена капитала. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе. М.: Акционер, 2002. 200 с.
8. Стрижак О. Формування інтелектуального капіталу підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01. Х., 2004. 23 с. <https://doi.org/10.1142/S0219030304000047>
9. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / пер. с англ. В. Ноздриной. М.: Поколение, 2007. 368 с.
10. Чухно А. Интеллектуальный капитал: сутність, форми і закономірності розвитку. Економіка України. 2002. № 11. С. 22–30.
11. Коваленко М., Лисюк В., Рогальська Н. Формування доданої вартості транснаціонального продукту: монографія. Х.: ХНТУ, 2010. 285 с. <https://doi.org/10.1080/00948705.2016.1261643>
12. Коваленко М. Теорія і методологія управління розвитку регіонального господарського комплексу в контексті економіки знань: монографія. Херсон: Олді-плюс, 2007. 312 с.
13. Дойль П., Штерн Ф. Маркетинг, менеджмент і стратеги / пер. с англ. 4-е изд. СПб.: Питер, 2007. 544 с.
14. Nguyen C. Thi. Competition as cooperation. Journal of the Philosophy of Sport. Mar 2017. Vol. 44. Issue 1. P. 123–137.
15. Volikov V. Stages of enterprises intellectual potential assessment. Економіка розвитку. 2013. № 2 (66). С. 118–123.
16. Fazlollahtabar H., Shirazi B., Porranezan Ganji A. A Framework for Knowledge Sharing of Enterprise Resources. International Journal of Information and Computer Science (IJICS). Volume 4. 2015. P. 9–19. <https://doi.org/10.14355/ijics.2015.04.002>
17. Hamel G., Mol M. J. Management innovation. Academy of Management Review. 2008. № 4 (33). P. 825–845. <https://doi.org/10.5465/amr.2008.34421969>

References

1. Bahuzin S. neyavno kapital: nayavnist', struktura y otsinka. Stratehichnyy menedzhment. 2014. № 4. P. 242–256.
2. Brukinh E. Intelektual'nyy kapital: klyuch do uspihу v novomu tysyacholitti. SPb.: Piter, 2001. 287 p.
3. Butnik-Sivers'kyu O. Intelektual'nyy kapital (teoretychnyy aspekt). Intelektual'nyy kapital. 2002. № 1. P. 16–27.
4. Eskindarov M. Rozvytok korporatyvnykh vidnosyn v suchasniy rosiys'kiy ekonomitsi. M.: Respublika. 1999. 188 p.
5. Inozemtsev V. Za mezhamy ekonomichnoho suspil'stva. Postindustrial'ni teoriyi i postekonomichnoho tendentsiyi v suchasnomu sviti. M.: Academia, 1998. 640 p.
6. Kendyukhov O. Orhanizatsiyno-ekonomichnyy Mekhanizm upravlinnya intelektual'nim kapitalom pidpryyemstva: avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk: spets. 08.00.04. Donets'k, 2007. 31 p.
7. Leont'yev B. Tsina kapitalu. Intelektual'nyy kapital v rosiys'komu biznesi. M.: Aktsioner, 2002. 200 p.
8. Stryzhak O. Formuvannya intelektual'noho Kapitalu pidpryyemstva: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.06.01. KH, 2004. 23 p. <https://doi.org/10.1142/S0219030304000047>
9. Styuart T. Intelektual'nyy kapital. Nove dzherelo bahat'stva orhanizatsiy / per. z anhl. V. Nozdrinu. M.: Pokolinnya, 2007. 368 p.
10. Chukhno A. Intelektual'nyy kapital: sutnist', formy y zakonirnosti rozvytku. Ekonomika Ukrainy. 2002. № 11. P. 22–30.
11. Kovalenko M., Lysyuk V., Rohal's'kyu N. Formuvannya dodanoyi vartosti transnatsional'noho produktu: monohrafiya. KH.: KHNTU, 2010. 285 p. <https://doi.org/10.1080/00948705.2016.1261643>
12. Kovalenko M. Teoriya i metodolohiya upravlinnya rozvytku rehional'noho hospodars'koho kompleksu v konteksti ekonomiky znan': monohrafiya. Kherson: Oldi-plyus, 2007. 312 p.
13. Doyl' P., Shtern F. Marketynh, menedzhment i stratehiyi/per. s. anhl. 4-e yzd. SPb.: Piter, 2007. 544 p.
14. Nguyen C. Thi. Competition as cooperation. Journal of the Philosophy of Sport. Mar 2017. Vol. 44. Issue 1. P. 123–137.
15. Volikov V. Stages of enterprises intellectual potential assessment. Ekonomika rozvytku. 2013. № 2 (66). P. 118–123.
16. Fazlollahtabar H., Shirazi B., Porranezan Ganji A. A Framework for Knowledge Sharing of Enterprise Resources. International Journal of Information and Computer Science (IJICS). Volume 4. 2015. P. 9–19. <https://doi.org/10.14355/ijics.2015.04.002>
17. Hamel G., Mol M.J. Management innovation. Academy of Management Review. 2008. № 4 (33). P. 825–845. <https://doi.org/10.5465/amr.2008.34421969>